

El Cercle d'Economia, juntament amb el CIDOB (Barcelona Centre for International Affairs), us ofereix cada mes una anàlisi breu de la situació geopolítica global

Les claus geopolítiques del mes

Octubre 2023

Nova guerra a l'Orient Mitjà: derivacions internes, regionals i internacionals

Pol Morillas, director CIDOB (Barcelona Centre for International Affairs)

Derivacions internes a Israel i a Palestina. Les víctimes ja es compten per milers en tots dos costats. Després dels atroços atemptats terroristes de Hamas a Israel el 7 d'octubre, d'una magnitud que no coneix precedents recents, el món continua a l'expectativa de la promesa invasió per terra, mar i aire de l'exèrcit israelià a la franja de Gaza. Als habitants d'aquest territori, densament poblat per uns dos milions de persones i considerat la presó més gran del món a cel obert, els han demanat que es desplacin cap al sud si desitgen evitar les greus conseqüències humanitàries de l'operació militar. Hamas té en poder seu un centenar d'ostatges, civils i militars israelians, que espera usar per negociar i afeblir la resposta militar d'Israel. D'altra banda, Hamas impedeix que la població de Gaza surti cap a Egipte i el pas de Rafah es manté tancat, amb la qual cosa augmenten les veus que apunten que es fa servir la població mateixa de Gaza com a escuts humans. L'atac, imminent, serà una altra catàstrofe humana i humanitària que s'afegirà a les víctimes que ja ha provocat aquesta nova edició de la guerra israelianopalestina. L'única esperança per a la població civil és que Israel i Egipte permetin que a la Franja, pel pas de Rafah hi entri ajuda humanitària.

Queden molts dubtes sobre el futur del conflicte i de la política israeliana. Les crítiques a Netanyahu, tot i l'esforç d'establir un govern de concertació nacional, creixen entre la societat. Es culpa el govern ultranacionalista d'haver fracassat en l'aposta per la seguretat dels ciutadans israelians, d'haver polaritzat la societat amb la reforma del sector judicial i d'haver menystingut les veus que van alertar de l'imminent atac terrorista de Hamas. En l'apogeu de la crisi i la guerra

Netanyahu sobreviurà, però el futur li queda afeblit i no es descarta una crisi de govern que torni a portar els israelians a les urnes. Palestina, per la seva banda, recorda la situació inhumana en la qual viuen els seus ciutadans, tant a Gaza com a Cisjordània, conseqüència de la política d'asfíxia de la Franja i d'expansió dels assentaments de colons a Cisjordània. La solució dels dos estats cada cop és menys factible sobre el terreny, però les alternatives tampoc són possibles: Israel no es pot permetre ocupar la Franja permanentment, cosa que també comportaria més risc de seguretat a Cisjordània. En el camp palestí, s'incrementa la radicalització entre milícies, que, més enllà de Hamas, advoquen per augmentar els atemptats contra objectius israelians, també des de Cisjordània. Mentrestant, perd centralitat el lideratge de l'Autoritat Nacional Palestina i del president Mahmoud Abbas.

Derivacions regionals a l'Orient Mitjà. Una preocupació central dels observadors d'aquesta guerra és la possible escalada regional. Hamas té en l'Iran el principal valedor, i, malgrat una certa autonomia tant d'aquest grup com de Hezbollah a l'hora de prendre decisions, és poc probable que l'Iran no estigués informat dels atacs a gran escala que Hamas va perpetrar. Hezbollah ha amenaçat d'afegir-se a la guerra des del front nord en cas que les accions israelianes derivin en una massacre de ciutadans a Gaza. L'Iran també amenaça d'unir-se al «front de resistència» contra el sionisme i Occident. De moment, l'escalada no s'ha produït per diversos factors: tot i el llançament de coets i míssils des de la frontera, Hezbollah està afeblit en el front intern del Líban, un país en pràctica descomposició política i social i amb una economia molt deteriorada. L'Iran ha observat amb cautela el reforçament de la flota americana al Mediterrani, i de fet Hamas l'acusa d'esperuguir-se davant el que havia de ser una ofensiva a Israel per diversos fronts.

De la banda israeliana, sembla que n'ha fracassat la política exterior, amb el suport de Washington, basada a normalitzar, deixant de banda la situació dels palestins, les relacions amb els països àrabs, des del Marroc fins als Emirats Àrabs i l'Àrabia Saudita, i a esperar que la normalització fes oblidar el conflicte central de la política regional. No ha estat així, i en el món àrab les manifestacions de suport a la causa palestina se succeeixen, la qual cosa posa en dificultats règims com el d'Al Sisi a Egipte, que havien acostat les posicions amb Israel. El carrer àrab es pot tornar a encendre per la centralitat del greuge palestí, que ha estat darrere de la narrativa de moltes revoltes recents. Egipte també tem que centenars de milers de refugiats hi arribin si l'ofensiva israeliana es combina amb l'obertura del pas de Rafah o de corredors humanitaris. En qualsevol cas, lluny de desaparèixer, aquesta nova edició del conflicte araboisraelià ha tornat a posar la qüestió en l'epicentre de la política regional.

Derivacions als Estats Units i a Europa. Els Estats Units, a diferència d'Europa, s'han tornat a erigir en poder internacional central en el conflicte. El suport sense reserves a Israel i al seu dret a la legítima defensa, a més del reforç de les seves capacitats militars, ha anat de bracet

amb les crides a usar contingudament la força. El secretari d'Estat, Antony Blinken, es va reunir amb Abbas, líder de l'Autoritat Nacional Palestina, a Jordània després de l'esclat de la crisi. Els Estats Units també han estat darrere de la crida de l'OTAN a la «proporcionalitat» en la resposta israeliana i han aconseguit en més d'una ocasió fer posposar a Netanyahu l'operació militar, per poder assegurar el mínim dany possible a la població civil de Gaza.

Els Estats Units també estan interessats a tenir a ratlla les derivacions regionals del conflicte. Malgrat els advertiments a l'Iran, Washington no té gens d'interès a desviar l'atenció del principal repte de seguretat i política exterior: la guerra a Ucraïna avui i la rivalitat amb la Xina demà. Obama ja va fer cèlebre la doctrina del «pivot cap a l'Àsia», a la qual s'afegeix dedicar menys atenció a l'Orient Mitjà i a Europa com a teatres tradicionals de la política exterior americana. La guerra d'Ucraïna i ara la d'Israel-Palestina ho han impedit, però creixen amb força les veus en el debat públic nord-americà, en particular en el camp republicà, que advoquen per tenir menys pes en conflictes internacionals llunyans. Amb les primàries republicanes molt a la vora, i amb la vista posada en les presidencials del novembre del 2024, creix el sentiment aïllacionista com a resposta al desordre internacional causat per tots dos conflictes.

Sorprenentment, els Estats Units han estat més capaços que Europa, promotora tradicional de la política exterior basada en valors, d'equilibrar el dret d'Israel de defensar-se amb el necessari respecte necessari del dret internacional humanitari. La Unió Europea ha tingut una de les pitjors setmanes que es recorden en matèria de política exterior. Al cap de poc de l'atac de Hamas, la presidenta de la Comissió Europea va anunciar que «Israel té dret de defensar-se avui i en els dies que vindran», donant a entendre que la naturalesa, l'abast i les derivacions humanitàries d'aquesta resposta passaven a un segon pla. Poc temps després, el comissari hongarès anunciava a les xarxes socials que es cancel·lava l'ajut a Palestina com a resposta a l'agressió de Hamas, la qual cosa posava fi a dècades de protagonisme d'Europa en l'àmbit de l'ajuda humanitària i el desenvolupament. Diversos governs d'estats membres i el Consell van expressar el malestar per l'ambició de Von der Leyen en política exterior i per la decisió unilateral de visitar Israel sense pronunciar cap missatge relatiu a la proporcionalitat de la resposta militar israeliana o a les derivacions humanitàries a Palestina. El Consell Europeu va assumir més tard una postura diferent de la de Von der Leyen, però la cacofonia ha estat majúscula, i la credibilitat de la UE com a actor internacional n'ha quedat clarament afeblida.

Derivacions internacionals. Hi ha molts països que s'han afanyat a tornar a denunciar la doble vara de mesurar europea a l'hora d'abordar els conflictes internacionals. Els esforços d'Europa per convèncer la resta del món, i l'Amèrica Llatina en particular, de la perillositat de la guerra de Rússia a Ucraïna han quedat en dubte amb la resposta a aquesta nova edició del conflicte israelianopalestí. L'Iran, Rússia, part del sud global i fins a un cert punt la Xina consideren fonamental reforçar un «eix de resistència» contra la «hipocresia» occidental i el predomini que té en l'ordre internacional. Si la guerra d'Ucraïna ja va generar part de les crítiques pel suport sense fissures d'Occident a Zelenski, el suport a Israel i passar per alt la vulneració dels drets dels

palestins i el respecte al dret internacional humanitari han fet la resta. Zelenski va comparar l'atac terrorista de Hamas amb les actituds de Rússia a Ucraïna, però el missatge anirà perdent credibilitat si la resposta d'Israel a Gaza comporta un elevat nombre de víctimes civils, en particular dones i nens. A Israel no li ha agradat la posició de la Xina, que només ha emès una resposta, ben tímida, de condemna als actes terroristes de Hamas, i encara més tenint en compte el protagonisme creixent de Pequín a la regió, després de la mediació exercida perquè l'Aràbia Saudita i l'Iran reprenguessin les relacions diplomàtiques.

En qualsevol cas, l'estat de l'ordre internacional mostra que els factors geopolítics i de seguretat es converteixen en assumptes d'importància primera, particularment a Occident i Europa. Es reproduïx l'«anell de foc» (i no d'estabilitat) que recorre les fronteres d'Europa, amb derivacions d'inseguretat provinents de l'est (Ucraïna), del sud (Israel i Palestina), de l'Àfrica (crisi i buit de poder al Sahel) i de l'Àsia Central (Alt Karabakh i un possible atac de l'Azerbaidjan a Armènia).

L'ampliació dels BRICS. Una mostra de la voluntat de contestació d'un ordre internacional dominat per Occident és l'aposta recent dels BRICS d'ampliar-se en sis països. La cimera que va tenir lloc a Sud-àfrica el 24 d'agost, dies abans de la reunió del G20 a l'Índia, va donar la benvinguda a l'Argentina, Etiòpia, Egipte, l'Iran, l'Aràbia Saudita i els Emirats Àrabs. L'ampliació d'aquest fòrum no s'atura aquí, i fins a 40 països (22 de manera formal) han expressat interès a formar-ne part. El 2024 els BRICS representaran el 42% de la població mundial i el 36% del PIB. Amb l'entrada de l'Aràbia Saudita i dels Emirats Àrabs, controlaran el 54% de la producció mundial de petroli i el 23% dels intercanvis agrícoles.

Amb l'expansió d'aquest grup, el missatge és clar: l'ordre mundial es mou sense remei cap a nous pols de poder, de manera que la reforma de les regles del joc internacional és obligada. La línia de fractura entre el sud global i un ordre internacional protagonitzat per Occident s'engrandeix, i conflictes com els d'Ucraïna o l'israelianopalestí mostren les diferents concepcions sobre l'ordre i la seguretat internacional en un món creixentment multipolar. No obstant això, no és or tot el que llu, i les divergències entre els membres dels BRICS en qüestions centrals de l'agenda internacional, com les relacions amb Rússia, o les disputes bilaterals (entre l'Índia i la Xina, per exemple) també mostren la complexitat de l'ordre actual.

Pol Morillas
Octubre de 2023

Amb la col·laboració de:

CIDOB
BARCELONA
CENTRE FOR
INTERNATIONAL
AFFAIRS